

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO
DRUŽBENO - EKONOMSKA MISEL
DR. ALEŠA UŠENIČNIKA

Ljubljana, december 2001

GREGOR LAURA

KAZALO

1.	UVOD	1
2.	ORIS ŽIVLJENJA IN DELA TER FILOZOFSKO- IDEJNE USMERITVE DR.ALEŠA UŠENIČNIKA	
2.1	ŽIVLJENJEPIŠ	1
2.2.	LITERARNI OPUS	2
2.3.	FILOZOFSKA ORIENTACIJA DR.ALEŠA UŠENIČNIKA	2
3.	ORIS PAPEŠKIH OKROŽNIC TER DRUŽBENO- EKONOMSKIH RAZMER V SVETU, SLOVENIJI IN JUGOSLAVIJI, KI SO VPLIVALE NA dr.ALEŠA UŠENIČNIKA	5
3.1.	PAPEŠKE OKROŽNICE	5
3.1.1.	PAPEŽ LEON XII.: OKROŽNICA RERUM NOVARUM, 15.5.1891	5
3.1.2.	PAPEŽ PIJ XI.: OKROŽNICA QUADRAGESIMO ANNO, 15.5.1931	6
3.1.3.	PAPEŽ PIJ XI.: OKROŽNICA DIVINI REDEMPTORIS, 19. 3.1937	7
3.2.	ORIS DRUŽBENO-POLITIČNIH RAZMER PO SVETU	8
3.2.1.	OKTOBRSKA REVOLUCIJA V RUSIJI	8
3.2.2.	ŠIRJENJE KOMUNIZMA PO SVETU	8
3.2.3.	ŠPANSKA DRŽAVLJANSKA VOJNA	9
3.2.4.	SVETOVNA GOSPODARSKA KRIZA V 1930-IH LETIH	9
3.2.5.	KONEC 1. SVETOVNE VOJNE, RAZPAD AVSTRO-OGRSKE MONARHIJE IN NASTANEK KRALJEVINE SHS	9
3.3.	ORIS GOSPODARSKIH IN SOCIALNIH RAZMER V SLOVENIJI IN JUGOSLAVIJI MED OBEMA VOJNAMA	10
3.3.1	KMETIJSTVO	10
3.3.2.	INDUSTRIJA	11
4.	SOCIOLOŠKI IN EKONOMSKI POGLEDI DR.ALEŠA UŠENIČNIKA NA TAKRATNJO DRUŽBO	12
5.	UŠENIČNIKOVA KRITIKA POSAMEZNIH DOTEDANJIH SISTEMOV REŠEVANJA DRUŽBENO- EKONOMSKIH SISTEMOV	16
5.1.	LIBERALIZEM	16
5.2.	KAPITALIZEM	18
5.3.	SOCIALIZEM	19
5.4.	KOMUNIZEM	20
5.5.	FAŠIZEM	21
5.6.	NARODNI SOCIALIZEM	22
6.	UŠENIČNIKOV POIZKUS REŠEVANJA PROBLEMOV	22
6.1.	UVEDBA SOCIALNE EKONOMIJE IN PRENOVA GOSPODARSTVA PO NAČELIH KRŠČANSKEGA SOCIALIZMA	23
6.2.	REŠITEV SOCIALNEGA VPRAŠANJA	25
7.	SKLEP	29
8.	LITERATURA	31

1. UVOD

V diplomskem delu predstavljam družbeno- ekonomsko misel slovenskega filozofa in ekonomista dr. Aleša Ušeničnika, katerega čas ustvarjanja zajema predvsem obdobje med obema vojnama.

V drugem poglavju sem orisal Ušeničnikovo življenjsko pot, literarni opus in njegovo filozofsko delovanje. Slednjega se dotikam, ker je Ušeničnik v svojem času veljal za vodilnega filozofskega ideologa slovenskega klerikalizma.

Tretje poglavje predstavlja razmere v svetu in doma med prvo in drugo svetovno vojno. Poleg nasprotovanja liberalizmu je Ušeničnik videl vse večjo nevarnost v pohodu komunizma po svetu. Svoje predloge za rešitev socialnih trenj, gospodarske in politične ureditve je črpal predvsem iz papeških okrožnic Rerum Novarum (1891), Quadragesimo Anno (1931) in Divini Redemptoris (1938), ki so tudi predstavljene v tem poglavju.

V četrtem poglavju sem orisal notranje politične razmere v takratni SHS in sociološko ekonomske poglede Ušeničnika na takratno družbo.

Peto poglavje predstavlja Ušeničnikovo kritiko dosedanjih poizkusov reševanja družbenih problemov. Nasprotoval je liberalizmu in iz njega izhajajočemu kapitalizmu, socializmu in komunizmu ter fašizmu in narodnemu socializmu. Po njegovem, naj bi bili to vsi neuspešni poizkusi reševanja družbenih problemov.

V šestem poglavju prikazujem Ušeničnikov predlog reševanja družbene ureditve in socialnega vprašanja, ki ga je predstavljala uvedba socialne ekonomije in prenova gospodarstva po načelih krščanskega socializma.

2. ORIS ŽIVLJENJA IN DELA TER FILOZOFSKO - IDEJNE USMERITVE

DR. ALEŠA UŠENIČNIKA

2.1. ŽIVLJENJEPIS

Aleš Ušeničnik se je rodil 3. julija 1868 v Poljanah nad Škofjo Loko. Umrli je 30. marca 1952 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v letih 1874-80 v rojstnem kraju in Škofja Loka, gimnazijo pa v letih 1880 do 1888, kot Alojzjevičnik v Ljubljani. Tu se je odlikoval v latinščini in grščini. Tedaj in še nekaj let zatem je pisal lirične pesmi in jih objavljaj. V letih 1888-95 je študiral teologijo in filozofijo na Gregorijani v Rimu, kjer mu je brezplačno šolanje priskrbel škof J. Missia. Zaslovel je kot najbolj nadarjen študent letnika in leta 1891 zaključil študij filozofije, leta 1895 pa iz teologije. V Ljubljani je v letih 1895-6 služboval

kot stolni vikar. V letih 1907 do 1920 je urejal novo ustanovljeno revijo Čas in bil njen glavni sodelavec. V letih 1897 do 1900 je kot suplent na smeri za bogoslovje predaval filozofijo in bogoslovje. V letih 1900 do 1919 pa je bil profesor za dogmatiko in sociologijo na ljubljanskem bogoslovnem učilišču. V letih 1919 do 1938 je bil redni profesor filozofije na Teološki fakulteti in večkrat njen dekan, leta 1922-3 tudi rektor Ljubljanske univerze. Leta 1938 se je upokojil. Leta 1928 je postal dopisni član JAZU¹, 1938 častni član Slovenskega filozofskega društva ter redni član SAZU² (do jun. 1948), 1937 član Pontificia Academia Romana S. Thomae Aquinatis; 1938 je bil odlikovan z dostojanstvom Protonotarius Apostolicus.

2.2. LITERARNI OPUS

Ušeničnikov literarni opus je izredno obširen. Knjige : Sociologija (1910, predelano izdajo kot XI. in XII. zvezek je cenzura preprečila); Knjiga o življenju (1916, 1929, 1941); Uvod v filozofijo (I. 1921, II. 1924); Ontologija (1924); Knjiga načel (I. 1934, 1936; II. 1935; III. 1937); Dialektični materializem (1938); Filozofski slovar (1941); Izbrani spisi (1939); Obris socialnega vprašanja (1938, 1947); O čtivu in še kaj (1938); Um die Jugoslavija : Eine Apologie (1918); Socialno vprašanje (1925, 27, 34); Socialna ekonomija (1926); Filozofija života (1922). Poleg tega je Ušeničnik objavil še 276 člankov oz. razprav, skoraj z vseh področij, nemara najpomembnejše pa je filozofsko.

2.3. FILOZOFSKA ORIENTACIJA DR. ALEŠA UŠENIČNIKA

Dr. Aleš Ušeničnik je veljal za vodilnega filozofskega ideologa slovenskega klerikalizma prve polovice 20. stoletja. S svojimi političnimi idejami in filozofsko mislijo, je bil za večino svojih somišljenikov nesporna in skoraj brezprizivna avtoriteta.

Osnovna značilnost Ušeničnika kot filozofa, je zanimanje za spoznavno teorijo³. Zagovarjal in razvijal je filozofsko smer novotomizma. Temeljni vpliv kaže na Louvainsko šolo, posebej na filozofskega kardinala D. Merciera (1851-1925), ki je priporočal ožji stik katoliške filozofije z razvojem moderne znanosti in filozofije.

¹ JAZU - Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti.

² SAZU - Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

³ Spoznavna teorija - del filozofije, ki se ukvarja z bistvom, obsegom, izvori, dometom in mejami spoznanja.

V ontologiji⁴ je Ušeničnik v glavnem sledil Tomaževemu nauku o Biti in bil kritičen predvsem do tistih filozofskih smeri v sholastiki, ki so se oddaljile od Tomaža in Aristotela. Na področju estetike⁵ in teorije umetnosti je Ušeničnika zanimalo predvsem razmerje med lepim in dobrim, ker ima odgovor na to vprašanje, po njegovem mnenju, slej kot prej, normativni značaj. Odnos med umetnostjo in npravnostjo je reševal v prid teoriji, po kateri je umetnost podrejena npravnosti, ker je lepo podrejeno dobremu. Cilj umetnosti mora biti idealizacija predmeta in ker vodi umetnika božja inspiracija, ni mogoče, da bi ga ta silila v nenravne misli ali čustva. Nenravno ne more biti pravi predmet umetnosti, čeprav ima lahko njen videz. Umetnost mora predvsem služiti resnici in lepoti. Estetski zakoni so podrejeni etičnim. To stališče, ki kaže Ušeničnika kot zagovornika pedagoško utilitaristične koncepcije umetnosti, ga je zapletlo v številne polemike, ki so pokazale, da je pravi nadaljevalec ideološke umetnostne kritike A. Mahniča, le da je njegovo rigoroznost ublažil, se pa strinjal z njim, da umetnost ne more biti avtonomna, da svobodne umetnosti ni, v čemer je nadaljeval ozkosrčno klerikalno umetnostno kritiko.

S Heglom se je začel ukvarjati proti koncu tridesetih let, ko sta postala komunizem in marksizem resna alternativa tedanjemu družbenemu redu, predvsem s stališča njegove povezave z marksizmom, ki ga je s sociološkega in ekonomskega vidika zavračal že v svoji knjigi Sociologija. Zvest svojim načelom znanstvenega raziskovanja filozofije je Ušeničnik skušal dognati pravo naravo marksizma kot filozofije (Dialektični materializem, 1938). Razpravljal je predvsem o odnosu med vulgarnim ter dialektičnim materializmom v zvezi z njunim razmerjem do boga, religije in posmrtnega življenja. Pri svojem prikazu marksistične filozofije (Naša pot, 1938) se opira na dela Engelsa in Marxa. V marksizmu je prepoznal novo zvrst materialističnega monizma, združenega z dialektiko, ki je ateističen in ekonomski determinizem, po katerem naj bi bile ideje zgolj odsevi gospodarskih razmer. Marksizmu očita spreminjanje materialističnega monizma v družbi v življenjski materializem oz. hedonizem. Pozitivnost marksizma vidi v dialektiki, ki kot teorija ni zmotna, vendar pa naj bi bila njena materialistična uporaba v temelju zgrešena. Ušeničnikova sodba o marksizmu kot o dialektičnem materializmu, je negativna.

Sodobna vprašanja bi, po Ušeničniku, morala biti utemeljena na katoliških izhodiščih, saj lahko le taka filozofija ostane “večna po idejah, a sodobna po problemih in odgovorih”. S

⁴ Ontologija (filozofija) je nauk o biti, posebej o temeljih bivajočega, o načinih biti in slojih biti. Od C. Wolffa dalje oznaka za metafiziko biti in stvari kot temelj metafizike nasploh. V kantovem kriticizmu je možnost ontologije zavrnjena, nadomesti jo njegova transcendentalna filozofija.

⁵ Estetika - znanost o lepem, njegovem načinu bivanja (estetski videz), njegovih zakonitostih in normah ter o mestu lepega v umetniškem ustvarjanju.

tako zastavljenim smotrom je katoliški filozof navduševal svoje sodobnike za katoliške ideale, pri tem pa nedvomno vzpodbujal s svojimi spisi katoliško zavest in predvsem, s pomočjo filozofskega izrazoslovja, razglašal dolžnosti katoličanov v družbenem in kulturnem življenju takratnega časa. Tako gre po nekaterih ocenah, pri Ušeničnikovi filozofiji, predvsem in samo za racionalno apologetiko (neo)sholastičnega tipa, namenjeno neposredni vzgoji katoliških izobražencev, manj ali nič pa za poglobljen študij filozofskih vprašanj, ki so jih moderni svetovni filozofski nazori predstavljali. Ne gre prezreti tudi zaslug Ušeničnika za slovensko filozofsko terminologijo aristotelsko sholastične smeri.⁶

Tudi vprašanje suverenosti slovenskega jezika je Ušeničnika poklicalo k politični udeležbi. Vprašanje nacionalnega obstoja se je Ušeničniku videlo kot najvažnejše v času velikega državnega razkroja in političnega prevrata, ko se je odločala usoda slovenskega naroda oz. nove jugoslovanske države. Uradni politični program katoliške stranke za razrešitev nacioanlnega vprašanja, je bil trializem⁷. Po Ušeničniku, je npr. obstajala samo ena možnost za slovenski narod in sicer v federaciji SHS v okviru Habsburške monarhije, kjer bi poprej prišlo do nekakšnega zlitja Slovencev s Hrvati, sicer slovenskemu narodu grozi, da izgine v nemštvu. Slovenci bi sprejeli hrvaščino kot znanstveni jezik, ljudski jezik pa bi počasi približevali. Šele v združenju s Hrvati, bi lahko Slovenci našli pravo narodnost in sami sebe. Ušeničnik je v nemščini napisal knjižico *Um die Jugoslavia*, da bi z njo dokazal slovensko lojalnost do Avstrije. V njej glede vprašanja šolstva meni, da kulturni napredek brez nacionalnih šolskih ustanov ni možen in zato zahteva slovenske osnovne in srednje šole, pa tudi Jugoslovansko univerzo. Sicer naj bi bila nacionalna enakopravnost v uradih in javnem življenju le iluzija. Ušeničnikova zahteva po obveznem slovenskem jeziku v državnih institucijah so bili moderni in v neskladju z drugimi predstavniki slovenskega katolicizma.

⁶ poglavje 2.3. povzeto po : Logar Janez: Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Ljubljana : Univerzav Ljubljani, 1957. 429 str.

⁷ Trializem - "politična ideja o združitvi jugoslovanskih dežel Avstro-Ogrske (razen Vojvodine) v tretjo državno enoto monarhije. Hrvatska stranka prava jo je skupaj z Neodvisno narodno stranko 1894 sprejela kot svoj končni cilj v razreševanju hrvaškega narodnostnega vprašanja na temelju hrvaškega državnega prava. 1898 ga je na skupni konferenci s pravaši sprejela tudi SLS, ki je to hotenje povezovala z domnevnimi načrti o preureditvi monarhije prestolonaslednika Franca Ferdinanda, ki pa so izključevali prav slovenske dežele. Program SLS je bil še 1909 utemeljen na narodnostni sorodnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov. Od 1911 pa je SLS sprejela načelo zedinjenja na temelju hrv. državnega prava, torej pristala na narodnostno kulturno zedinjenje s Hrvati." *Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988, str. 1070.*

3. ORIS PAPEŠKIH OKROŽNIC TER DRUŽBENO- EKONOMSKIH RAZMER V SVETU, SLOVENIJI IN JUGOSLAVIJI, KI SO VPLIVALE NA dr.ALEŠA UŠENIČNIKA

3.1. PAPEŠKE OKROŽNICE

Ušeničnik se je glede reševanja socialno-ekonomskih problemov tedanje družbe zgledoval predvsem po sociološki doktrini papeža Leona XII. in Pija XI. in svojo doktrino imenoval krščanski socializem⁸.

3.1.1. PAPEŽ LEON XII.: OKROŽNICA RERUM NOVARUM, 15.5.1891

Izhodišče okrožnice je nenasiten pohlep, ki je v družbi povzročil razslojevanje v "maloštevilne mogočeneže in bogataše", na drugi strani pa vsilil jarem brezštevilni množici delavcev, brez kakršnegakoli imetja.

Okrožnica najprej zavrača socialistične (komunistične) rešitve družbenega vprašanja, ko izpostavi krščanske temelje družbe, ki so v skladu z naravnim pravom. Zasebna lastnina je pravica vsakega človeka in družina je prvotna človeška skupnost. Oboje je pogoj za življenje v družbi, ki ga je treba absolutno spoštovati. Država ne sme in ne more prevzeti pristojnosti družine. Drugi del okrožnice razčlenjuje nosilce družbenega preoblikovanja: Cerkev, državo ter delodajalce in delavce. Cerkev s svojim naukom skrbi za duhovne in moralne temelje družbe. Njeno delo se ne konča pri skrbi za večni blagor človeka, pač pa ima pravico, da mu pokaže pot, kako naj ureja svoj zemeljski blagor.

Naloga države je utrditev primerne zakonodaje, ki pa mora upoštevati naravne enote (osebo, družino, združenja). Skrbi naj za njihovo samostojnost, za njihove pravice in naj upošteva tudi njihove medsebojne razlike. Zavarovati mora zasebno lastnino in zakonsko urediti delovne pogoje. Zagotovi naj spoštovanje človekovega dostojanstva in enakosti ter varstvo telesnih in duhovnih dobrin delavca, še posebej pravično plačo in lastnino. Država se izneveri svoji glavni nalogi, da skrbi za pravičen položaj vseh, če ne poskrbi za tiste, ki imajo najmanj in jih je največ - za delavce. Država mora izključiti delo otrok in žensk, možu pa zagotoviti, da bo za svoje delo dostojno plačan, da bo preživel družino. Delavske in delodajalske

⁸ Krščanski socializem - ena od smeri utopičnega socializma v 19. stoletju, ki je opirajoč se na evangelijska gesla in tradicijo prvotnega krščanstva, kritizirala kapitalistično družbo in zagovarjala njeno preobrazbo na načelu skupnosti. V 20. stoletju se je krščanski socializem razširil zlasti med obema vojnoma. Na nekatere od teh idej se navezuje sodobni krščanski socializem, ki skuša utemeljiti preobrazbo družbe tudi s teološkimi argumenti. V Sloveniji je krščanski socializem ena od alternativnih oblik katolicizma. Prvo obdobje v procesu oblikovanja gibanja je v dvajsetih letih 19. stol. in se kaže v radikalizaciji krščanskih socialno- političnih načel in zamisli. V drugem obdobju pa že formirani krščanski socialisti vedno bolj odkrito sprejemajo marskistično analizo družbene stvarnosti, v praksi pa se močno približujejo komunistom in njihovemu boju za revolucionarno spremembo družbeno-političnega sistema, kar se dejansko uresniči v njihovem sodelovanju pri ustanovitvi OF Slovenskega naroda. Gibanje krščanskih socialistov ni bilo nikoli povsem homogeno in enotno. Sestavljeno je bilo v glavnem iz raličnih opozicijskih skupin SLS, odločujoče mesto pa je imela katoliška delavska strokovna organizacija JZS. *povzeto po:*

organizacije so upravičene in potrebne. Skrbijo naj za konkretno urejevanje razmer in si prizadevajo za spravo sprtih slojev, posebno seveda delavskega in delodajalskega. Okrožnica obsoja poizkuse izrabljanja bednega stanja za družbene prevrate, podpira pa združevanje, ki naj teži za tem, da se pravično uredijo medsebojna razmerja in izboljša položaj delavcev. Okrožnica poziva vse pristojne in posebno vse udeležene v teh procesih h odgovornosti in sodelovanju. Škofje in duhovniki naj širijo krščansko oznanilo o teh vprašanjih in pomagajo ljudem, da bodo razlikovali med zmotno in odrešilno potjo.

3.1.2. PAPEŽ PIJ XI.: OKROŽNICA QUADRAGESIMO ANNO, 15.5.1931

Pisana je v času prve velike krize industrijskega razvoja, krepitve svetovnega imperializma in nastanka prve komunistične države. Okrožnica je obračun uspehov katoliškega družbenega nauka, ki izhajajo iz smernic okrožnice Rerum Novarum, hkrati pa zahteva tudi nove rešitve. Glede vprašanja lastnine papež znova povdari pomen zasebne lastnine. Treba pa je razlikovati med pravico do lastnine in njeno uporabo. Pij XI. se ogradi tako od skrajnega individualizma kot od socializma, povdari pa nujnost lastninske pravice in njene rabe ter nalogo države, da lastnino zaščiti. Treba je najti vzajemen odnos dela in kapitala. Ne sme se uničiti kapitala, ni pa dovoljeno izkoriščati delavcev za rast kapitalističnega dobička. Soglasje je treba iskati z dogovori, ne s silo in skrbeti za to, da bo vsak dobil svoj delež. Tako bo mogoče doseči bistveno zahtevo papeža Leona XIII., t.j. odrešenje proletarcev. To je postalo v Pijevem času pomembno zaradi razširitve industrije in z njo povezanih zlorab, ki jih izvajajo posebno monopoli po vsem svetu. Med pomembne zahteve sodi pravična plača, ki naj omogoči vzdrževanje delavca in njegove družine. Uredijo naj se delovne razmere, vse naj teži k obči blaginji. Nove razmere terjajo prehod od gospodarske tekme k družbenemu sodelovanju; papež zahteva socialno gospodarstvo, ne le svobodno gospodarsko tekmo. Svetovni razvoj pa je okrepil tekmovanje in samodržstvo. Individualizem spodjeda družbeno življenje. Sprememba družbenega reda je uničila posamezne enote, zato papež izpostavi subsidiarno načelo in svobodnost združenj, t.i. korporacij. Država takih samostojnih enot ne sme "pogoltniti". Spremenil se je tudi socializem in se razdelil v milejšo in v radikalnejšo, komunistično smer. Papež poziva katoličane, ki so se predali socialističnemu taboru, naj se vrnejo v katolištvo. Pomembna podlaga prenove sistema je obnova nravi, ki se bo dosegla z utrditvijo krščanskih načel.

Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988. str. 539 in Grenko Matevž.: Politični modeli slovenskega katolicizma. Časnik 2000, Ljubljana, 52-53(1990), str. 131-164.

3.1.3. PAPEŽ PIJ XI.: OKROŽNICA DIVINI REDEMPTORIS, 19. 3.1937

Okrožnica je obsodba komunizma in je posebno med 2. svetovno vojno tesno povezana z usodo slovenskega naroda. Revolucije v Rusiji in Španiji so temeljito pretresle svet. Osvajalsko delovanje sovjetskih komunistov po celem svetu je zato zahtevalo ponovno obravnavo družbenih vprašanj pod vtisom novih družbenih razmer. Okrožnica poudarja, da se sovjetska oblast sicer hvali z napredkom in uspehi, a opozarja, da je treba te pripisati deloma indistrualizaciji in pa prisili oz. goljufiji, ki ju je uvedla komunistična oblast. Komunizem zavrača, kar je človeštvu svetega: zakon, družino in sploh osebo in državo. Težnje komunistov so popolnoma upravičene, toda bodo glede na način izvedbe, ugonobile družbo. Da komunistične ideje padajo na plodna tla, sta pripomogla neukročeni liberalizem in propaganda po svetu, ki jo utrjuje molk svetovnega časopisja o komunističnih grozodejstvih. Okrožnica predstavlja posledice v Sovjetski zvezi, Mehiki in Španiji. Papež povzame tudi bistvo krščanskega nauka o družbi, družini in državi. Vzrok družbenega propada je opustitev krščanskih načel v družbenem življenju. Proti temu naj bi si poleg države prizadevali bogati in tudi tisti, ki si morajo služiti vsakdanji kruh z delom. Vendar pa prenove družbe ni moč doseči s prevratom. Poleg vzajemne pravičnosti mora država uveljaviti tudi splošno družbeno pravičnost, ki se kaže v tem, da vsak član družbe pride vsaj do osnovnih življenjskih potrebščin za preživljanje. Okrožnica opozarja katoličane, naj ne nasedajo komunističnim lažem o hitri spremembi družbenega stanja. Tiste, ki so že zašli v komunistični tabor, pa vabi, naj se vrnejo, kajti *“komunizem je nekaj bistevno slabega, zato v nobeni stvari ne bo z njim sodeloval, komur je mar krščanska kultura.”* Škofom in duhovnikom okrožnica polaga na srce, naj še bolj skrbno gradijo krščanske skupnosti in obnovijo srednjeveške (cehe) krščanske združbe (korporacije) v novih prilikah in zahtevah.⁹

⁹ poglavje 3.1. povzeto po Juhant Janez; Valenčič Rafko: Družbeni nauki Cerkve. Celje: Mohorjeva družba, 1994. 662 str.

3.2. ORIS DRUŽBENO-POLITIČNIH RAZMER PO SVETU

Za razumevanje prizadevanj dr. Aleša Ušeničnika je nujno osvetliti tedanje družbeno politične razmere v svetu in doma.

3.2.1. OKTOBRSKA REVOLUCIJA V RUSIJI - V *Rusiji* je bila 26. oktobra 1917 končana socialistična revolucija. Bila je prva uspešna socialistična revolucija v zgodovini, ki je razdrla enotnost kapitalističnega sveta in v praksi potrdila marksistično idejo. Po oktobrski revoluciji je sledilo obdobje vojnega komunizma (1920, 21), ki sovprada z obdobjem kontrarevolucije. Vse je bilo pod vojaškim nadzorom, vsa sredstva in sile so se usmerjala k obrambi domovine. Kmet je moral vse pridelke dajati delavcu, delavec pa kmetu. Zavlada velika lakota, umrlo je nekaj milijonov ljudi, svet začne Rusiji pošiljati humanitarno pomoč. Delavci so bili zmeraj bolj izključeni iz upravljanja in odločanja, zbirajo se na demonstracijah. Pridobitve revolucije se ohranijo. Sledi obdobje sistema nove ekonomske politike (NEP), ki je določil, da kmet za davek oddaja državi le nekaj od svojih presežkov, ostalo pa lahko prodaja na trgu. Zasebna trgovina naj bi bila postopno spet dovoljena, kar naj bi oživilo gospodarstvo in izboljšalo preskrbo s hrano. Leta 1924 umre Lenin, na oblast pride Stalin, ki je ukinil NEP in uvedel načrtno gospodarstvo. Ta s petletkami določa proizvodnjo. Stalin je v 30-ih letih v Rusiji izvajal velike čistke, v katerih so bili pobiti številni ruski oficirji, generali, znanstveniki, profesorji, duhovniki in člani KP. Stalin je izkoristil vodilno mesto v 3. internacionali (kominterni). Vmešaval se je v delovanje partije, v njenih vrstah so izginjali številni komunisti. Njegova diktatura je višek dosegla v letih 1936 in 1938.

3.2.2. ŠIRJENJE KOMUNIZMA PO SVETU

Socialistična revolucija je povzročila je tudi val revolucionarnih gibanj v Evropi. V *Nemčiji* je bila leta 1918 v Berlinu razglašena Berlinska republika, ki sta jo vodila Rosa Luxemburg in Karl Liebknecht. Leta 1918 so bile v Nemčiji močne leve radikalne sile, pod vplivom katerih je prišlo do razglasitve socialistične republike, ki je trajala mesec in pol. Revolucija je bila zadušena. Leta 1919 je bila ustanovljena nacistična stranka NSDAP, ki je imela izredno dvoumen program. Drugo močno revolucionarno mesto v Nemčiji je bilo pristanišče Kiel, kjer pride do upora mornarjev, ki ustanove sovjetsko republiko. Po 1. svetovni vojni pride v Evropi do nastanka komunističnih partij, ki so se združile v kominterno. Na *Madžarskem* pride do močnega revolucionarnega gibanja. Ustanovijo sovjetsko republiko, ki jo je vodil

Bela Kun. Proti njemu je v letih 1919/20 nastopila buržuazna vlada, zavlada je desnica in nastopila je diktatura generala Horthy-a, ki se je začela fašistično usmerjati. Do nemirov je prišlo tudi v Prekmurju. Tudi v *Franciji* pride do delavskih nemirov. Na *Kitajskem* pride do socialistične revolucije. Fevdalizem zamenja socializem, voditelj je bil Mao Ze-Tung.

3.2.3. ŠPANSKA DRŽAVLJANSKA VOJNA

Po zmagi demokratske in levičarske Ljudske fronte, je nakopičeno nezadovoljstvo obubožanega kmečkega in delavskega prebivalstva izbruhnilo v divje obračunavanje z bivšimi oblastniki, nasprotniki republikanskega režima, bogataši in *visokimi pripadniki cerkve*. Fašisti, nezadovoljni generali in monarhisti so se odločili za nasilen upor zakoniti vladi. Sledi vstaja, ki se je razširila po vsej državi in prerasla v državljansko vojno. Uporniki, nacionalisti, so načrtno stopnjevali strahovlado z umori republikancev in množičnimi poboji civilnega prebivalstva.

3.2.4. SVETOVNA GOSPODARSKA KRIZA V 1930-IH LETIH

Svetovna gospodarska kriza je nastala v ZDA. Po siceršnjih znakih težav v obdobju 1927-1929 v Avstraliji, Nemčiji, Kanadi in Argentini je prišlo do pravega izbruha z industirjskim padcem sredi leta 1929 in zlomom borze v oktobru 1929. Tisoči Američanov so v nekaj dneh izgubili vse, kar so si prihranili v življenju, saj se je vrednost nekaterih najboljših papirjev zmanjšala za več kot dve tretjini. Na obeh straneh Atlantika sta bili ob hudi gospodarski depresiji, lakota in revščina zmeraj hujši. Stopnje brezposelnosti so povsod dosegale rekordne stopnje. Ob koncu leta 1930 je bilo v ZDA več kot štiri milijone in pol brezposelnih, v Britaniji pa čez dva milijona. V Nemčiji je Hitler ponujal svoj nacizem kot edino rešitev iz gospodarske stiske države. Vlade skušajo z gospodarskimi programi ublažiti škodo (Rooseveltov New Deal).

3.2.5. KONEC 1. SVETOVNE VOJNE, RAZPAD AVSTRO-OGRSKE MONARHIJE IN NASTANEK KRALJEVINE SHS

Prva svetovna vojna se je končala z versajskimi mirovnimi pogodbami v letih 1919-20. Ni rešila nasprotij med imperialističnimi državami, končala se je z gospodarsko izčrpanostjo in silovitimi družbenimi pretresi. Imperializem je dobil velikega nasprotnika, Sovjetsko zvezo. Povečan nemški pritisk je Slovence silil, da so se zblížali z drugimi J. Slovani. Z majsko deklaracijo so Slovenci zahtevali samostojnost Jugoslovanov v monarhiji. Leta 1918 so se

Slovenci enako kot Hrvati odločili za odcepitev od Avstro-Ogrske. 1. decembra 1918 je bila ustanovljena samostojna država Srbov, Hrvatov in Slovencev. Sedež je bil v Beogradu; vladala je dinastija Karađorđević.

3.3. ORIS GOSPODARSKIH IN SOCIALNIH RAZMER V SLOVENIJI IN JUGOSLAVIJI MED OBEMA VOJNAMA

3.3.1 KMETIJSTVO - Za Slovenijo so bile v času pred 2. svetovno vojno začilne majhne kmetije (60% kmetij zavzema manj kot 3 ha). Kmetje so bili majhni in revni. Zaradi tega je bila onemogočena akumulacija kapitala, ki bi izboljšala tehnološko opremljenost kmetovanja. Poleg kmetovanja so se morali za preživetje ukvarjati z dodatnimi aktivnostmi (npr. delom na žagah, v rudnikih, gozdovih, tovarnah, s proizvodnjo domačih izdelkov in s kmečko trgovino na tržnicah). Življenje v novi državi so slovenski kmetje začeli tako rekoč brez dolgov, kar je bilo posledica visokih medvojnih kmetijskih cen in povojne inflacije. Žal je bil to, za večino kmetov, le kratkotrajen predah, kajti dolgovi so se kmalu ponovno pričeli kopičiti; na to je opozarjalo skokovito povečevanje števila prisilnih izterjav oziroma dražb. V prvi polovici 20. let je bilo zaradi inflacijske vladne politike denarja v izobilju, obrestne mere pa nerealne; to je spodbujalo najemanje novih in novih posojil, tako za potrošnjo, kot tudi za financiranje tekoče proizvodnje ali novih investicij. V drugi polovici 20. let so se gospodarske razmere temeljito spremenile; ta leta zaznamuje omejevalna denarna politika in zapiranje zahodnoevropskih kmetijskih tržišč. Zaradi monetarnih ukrepov so pričele inflacijski rasti prilagojene cene padati, kupna moč kmetov pa se je znižala, kar je povzročilo njihovo povečano zadolževanje. V razmere poseže vlada in uvede moratorij na kmečke dolgove. V Jugoslaviji pride leta 1930 do velikega padca cen, predvsem v kmetijstvu. V primerjavi z letom poprej, ko so gospodarski kazalci pričali o konjunkturi, se je splošna raven cen spustila za petino indeksnih točk, v kmetijstvu pa še bolj. Tako se je velika gospodarska kriza, resda nekoliko kasneje, preselila tudi k nam. Manifestirala se je z enakimi učinki kot v drugih državah, tj. z velikim padcem cen, zniževanjem obsega proizvodnje in zato visoko nezaposlenostjo (v Sloveniji je dosegla 27%), velikim padcem kupne moči prebivalstva ter bančno in dolžniško krizo.

3.3.2. INDUSTRIJA - Z nastankom Jugoslavije je slovenska industrija izgubila vlogo dobavitelja surovin in polizdelkov v okviru avstroogrškega gospodarstva in postala dobavitelj končnih proizvodov na precej velikem, nerazvitem in zaščitenem domačem trgu.

Zaradi padca cen kmetijskih izdelkov, se je pojavilo večje število ljudi, ki so bili pripravljeni delati v tovarnah. Prisotnost Nemcev, kot lastnikov, managerjev in inženirjev je dajala Sloveniji konkurenčno prednost. Rudarstvo in gozdrastvo je v tem obdobju stagniralo, medtem, ko je najhitreje rasla proizvodnja v okviru tekstilne, prehrabene in železarske industrije. Leta 1918 je bilo v Sloveniji 275 tovarn, leta 1939 pa je to število naraslo na 523. Z nemško okupacijo leta 1941 so predvsem nemški lastniki pridobili med vojnama okrnjeno samozavest. Ti podjetniki so povečini sprejeli okupacijo kot novo priložnost, medtem ko so slovenski podjetniki in obrtniki sprejeli kot grožnjo njihovemu obstoju. Prvi so pogosto javno izrazili naklonjenost nemškemu nacističnemu sistemu, medtem ko so se drugi v veliki meri priključili Osvobodilni fronti in partizanski vojski.

Predvojno jugoslovansko gospodarstvo, prav tako industrijska politika države, sta bila utemeljena na *liberalističnih tržnih načelih svobodne konkurence*. To je veljalo tako za notranjo izmenjavo dobrin, kot tudi v zunanjetrgovinskih odnosih. Deklerativno povdaranje liberalističnega koncepta domačega tržišča ni obvarovalo pred raznimi monopoli, ki jih je bilo iz leta v leto več in omejevanjem svobodne konkurence. Razlogi so bili v pomanjkanju kapitala, nezadostno razvitem notranjem trgu in strokovno slabo izobraženi delovni sili. Leta 1934 je država ustanovila kartelna sodišča. Industrijski razvoj med obema vojnama je povzročal tudi delavske socialno-gospodarske probleme, ki so se kazale v *stavkah* in *mezdnih gibanjih*. Do druge svetovne vojne smo na Slovenskem imeli opravka z dvema velikima stavkovnima valoma. Prvi se je ujemal z inflacijsko rastjo gospodarstva in draginjo življenjskih potrebščin. Drugi veliki val stavk in množičnih mezdnih gibanj v različnih panogah pa je bil v letih 1935 in 1936. V njem je sodelovalo skoraj 40% zaposlenih delavcev v Sloveniji. Vlada SHS je v 30-ih letih s posebno uredbo predpisala način določanja minimalnih mezd, sklepanje *kolektivnih pogodb*, poravnavo in razsodništvo. Ta uredba, ki je že vsebovala elemente korporativnega urejanja delovnopравниh odnosov, je znatno omejila sindikalno svobodo. *Sindikati* so bile resda še priznani kot pogajalska in pogodbeni stranka, vendar pa je v pomirjevalnem in fakultativnem razsodniškem postopku že sodelovalo skupno zastopstvo delojemalcev, delodajalcev in državnih oblasti. Država si je tudi prilastila pravico do izdajanja kolektivnih pogodb z obvezno veljavnostjo za vse delavce in delodajalce določene branže. *Pokojninsko zavarovanje* se je kot del celotnega socialnega zavarovanja pričelo izvajati v septembru 1937. Takrat so pravico do zavarovanja za onemoglost, starost in smrt pridobili vsi delavci in ne samo nekatre kategorije (rudarji, železničarji ...) Ker so bile rente nizke, so že pred uveljavitvijo tega zavarovanja predvideli proračunske dotacije, da bi

zvišali tiste mezde, ki ne bi dosegale eksistenčnega minimuma. Tako zastavljen pokojninski sistem zaradi pozne uveljavitve (2. svetovna vojna) ni mogel zaživeti.¹⁰

4. SOCIOLOŠKI IN EKONOMSKI POGLEDI DR. ALEŠA UŠENIČNIKA NA TAKRATNJO

DRUŽBO

Politično je bil Ušeničnik pripadnik slovenkega *katoliškega tabora*. Ob izidu papeške okrožnice *Quadragesimo Anno*, se je v katoliškem taboru pokazalo, kako je na eni strani marksistična ideologija vse bolj navzoča v razmišljanjih o konceptu družbene prenove v levem krilu katoliškega tabora (križarji, Krekova mladina, Jugoslovanska strokovna zveza) na drugi pa, kolikšen obup je v tem času vladal nad vsemi institucijami sodobne družbe (parlamentarno demokracijo, avtonomijo trga, svobodo posameznika). Z okrožnico so predstavniki različnih idejnih usmeritev znotraj katoliškega tabora (Gosar, Tominec, Ahčin, Ušeničnik) utemeljevali nasprotujoče si koncepte družbene prenove. Vsak je dokazoval, kako je popolnoma v skladu z bistvom okrožnice. Kmalu zatem je prišlo do dokončnega preloma med Krščansko-socialistično sindikalno centralo, Jugoslovansko strokovno zvezo in Slovensko ljudsko stranko. Slednja je pozneje, leta 1935, ustanovila novo delavsko organizacijo, Zvezo združenih delavcev, ki pa se med delavstvom ni uveljavila. V osnovni idejni usmeritvi političnega katolicizma na Slovenskem se je vse bolj uveljavljala stanovsko-korporativna vizija družbene prenove, ki je bila v nasprotju ne le z marksistično obarvanimi ideološkimi konstrukti, temveč tudi z osnovnimi pravili demokratične družbe. Idejni razkol med krščanskimi socialisti in voditelji bivše Slovenske ljudske stranke je dosegel vrh ob volitvah vodstva krščanskosocialističnega sindikata, Jugoslovanske strokovne zveze. Vodstvo SLS, ki se je nameravalo polastiti sindikalne centrale, je pri volitvah doživelo poraz. To je bil tudi odločilen prelom med krščanskimi socialisti in vodstvom političnega katolicizma v Sloveniji. Katoliška Jugoslovanska strokovna zveza je bila v tem času teoretično že povsem na marksističnih stališčih v razumevanju družbe. Jasno sta se pri tem kazali dve osnovni potezi krščansko-socialne usmeritve: družbena last proizvodnih sredstev (socializem), do česar pa naj bi prišlo s poddržavljanjem lastnine s postopnimi državnimi reformami (antirevolucionarnost).

Ušeničnik se je socialno- ekonomskimi problemi družbe ukvarjal največ iz slutnje, da se utegne socialistična revolucija zgoditi tudi pri nas. Zavedal se je slabih razmer delavskega razreda, ki so tudi zaradi svoje nepoučenosti zlahka nasedali marksističnim idejam in

¹⁰ Poglavje 3.3. povzeto po : Repe Božo; Drnovšek Marijan: Slovenska kronika 20. stoletja 1900-1941. Ljubljana: Nova revija, 1997. 457

obljubam o boljši prihodnosti. Apeliral je na lastnike kapitala, da so kritike na račun slabega položaja delavskega sloja upravičene in da je edina možnost konsenz vseh družbenih skupin, pri čemer pa bi morali popustiti vsi. Njegova alternativa je bila uvedba socialne ekonomije in prenova gospodarstva po načelih krščanskega socializma ter rešitev socialnega vprašanja s prenovo ustanov in prenovo nravi¹¹. *“Če zmaga komunizem, bo zmagal z vso svojo silo. Vse kar se mu je upiralo, bo imel za sovražno moč, ki jo je treba streti, streti z vsem, v čemer se ta moč vtelesuje, streti s pokoljem življenja in uničenjem življenja in uničenjem kulture. Komunizem ne potrebuje evropske kulture, kakor ne potrebuje krščanstva. Religija in kultura mu je namreč sovražna ovira, ki jo je treba čimprej in čimkoreniteje odpraviti. Zato komunizem povsod začinja s pokoli in uničevanjem duhovnih kulturnih dobrin. A če komunizem ne zmaga? Če ne zmaga sedaj, bo zmagal malo pozneje. Če ne bo zmagoval s fizično silo, bo zmagoval s svojim premagujočim naukom. S tem naukom bo vdrl tudi v deželo zmagovalcev, če se kaj odločilnega ne ukrene. To je z gotovostjo lahko napovedati. Ni pa mogoče z isto gotovostjo napovedati, ali se bo kaj takega res ukrenilo. To je vprašanje, ki je od njega odvisna usoda bodočnosti! O tem vprašanju pa bo odločala predvsem volja ljudi. Ali imajo ljudje resno voljo, notranje premagati komunizem, ali je nimajo. Če je nimajo, tedaj bo neizbežen konec socialna revolucija. Če pa jo imajo, jo morajo tudi resno pokazati in uveljaviti v dejanjih. Že pred pol stoletja je Leon XIII. glasno klical svetu : “Skrajni čas je, da se socialno vprašanje reši!” ”¹²*

Prizadevanje slovenskega klerikalizma v predvojnem času za zmago katolištva v celotnem družbenem življenju Slovenije, mnogi označujejo za fanatično. Trpeli niso nikakršnega sodelovanja z drugače mislečimi. V času papeške okrožnice Quadragesimo Anno (1931), stoji Aleš Ušeničnik na čelu katoliške linije. To obdobje katolicima imenujejo triumfalistični ali zmagoviti model katoliške misli. V tem času se je katoliška linija ob podpori cerkvene hierarhije počutila dovolj močna in sposobna, da sama izgradi in na novo interpretira krščansko vizijo družbe. To je čas, ko se s strani vodilnih katoliških ideologov zagovarja načelo teokracije, saj se zahteva priznanje božjega gosposva nad vsemi ljudmi, nad vso kulturno in politično dejavnostjo, s pomočjo gosposva katoliške Cerkve. Gre za popolno katolizacijo vsega družbenega dogajanja na slovenskem. Ušeničnik je v svojih spisih zahteval, da mora Cerkev avtoritativno posegati na vsa tista področja, ki se kakorkoli dotikajo njenega poslanstva. Po Ušeničnikovem mnenju so taka področja predvsem vzgoja,

str.; Jaklič Marko: Poslovno okolje podjetja. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999. 353 str.

¹¹ glej 5. poglavje.

¹² Aleš Ušeničnik : Iz socioloških meditacij. Zbornik zimske pomoči, Ljubljana.,1944, str. 276.

šola, tisk, gospodarstvo in politika. Močno je zagovarjal, čemur se danes reče, vmešavanje Cerkve v politične zadeve.

Papeška okrožnica Divini Redemptoris je leta 1937 v slovenske razmere prinesla prav tisto, kar je politični katolicizem v svojem ideološkem ekskluzivizmu in političnem triumfalizmu najbolj potreboval: ponujala je potrditev aspiracij po popolnem monopoliziranju družbe. Okrožnica nikakor ni bila problematična samo zaradi stališča, da je komunizem v svojem bistvu zlo in zato z njim ne sme sodelovati nihče, komur je mar krščanska kultura. Problematičnost okrožnice se je kazala predvsem v tem, da je bila zaradi njene skrajno ekskluzivistične interpretacije na njeni podlagi napadena in obsojena vsaka povezava s skupinami, ki so bile v kakršni koli politični zvezi s komunisti oziroma idejni zvezi z marksizmom. V zaostreni ideološki diferenciaciji je to pomenilo, da se je politični katolicizem v želji po absolutni in brezkompromisni oblasti (ne le politični) v narodu znašel na antidemokratskih stališčih v najširšem smislu.

V drugi svetovni vojni se v Sloveniji pojavi *kolaboracija*. Pred vojno je bil velik del našega naroda zelo veren. Belogardisti so sledili naukom Cerkve o večvrednosti katolicizma nad nacionalnostjo ter tako jemali vero etično višje kot narodnost¹³. Stežka so si predstavljali, da bi se bojevali proti bogu oz. za brezbožno družbo. Katoliška cerkev je bila že na začetku vojne politično opredeljena, zlasti pa po okrožnici Divini Redemptoris, ko je zavračala vsakršno sodelovanje s komunisti. Papež Pij XII. je izražal velike simpatije do Nemčije, podobno je veljalo za ljubljanskega škofa Rožmana, ki je bil izbran v času, ko je katoliška cerkev uveljavljala militantni antikomunizem in ko je v ospredje vse bolj stopala Katoliška akcija. Župniki so pri nedeljskih mašah brali faranom gradiva s protikomunistično oz. proti NOB-jevsko vsebino¹⁴, s čimer so spodbujali kolaboracijo. Cerkev je imela zaradi takšnih možnosti neposredne komunikacije z ljudmi zelo velik vpliv, večji kot časopisi in druga sredstva obveščanja. Tako se med vojno nekateri posamezniki za kolaboracijo odločijo zavestno (npr. pripradniki Katoliške akcije) ali so prisiljeni, drugi so zapeljani. Ušeničnik je odrekal Slovincu, ki ni katoličan, pravico, da bi se mogel sploh imeti za pravega Slovence. (*“Krščanska vera je kot tisočletna kulturna dediščina z vsem našim mišljenjem in življenjem tako tesno spojena, da nam je Slovenec - brezverec docela tuj in mu v ničemer več ne moremo prav zaupati”*¹⁵). Po Ušeničniku se bo torej “pravi” Slovenec, kadar bi bilo treba

¹³ povzeto po: Gorenc Jože: Nisem rad čredna ovca, rojen sem bil kot človek. Rast, Ljubljana, 5(2000), 71, 427-437.

¹⁴ npr.: “... duhovniki v Suhi krajini so začeli z zelo močno kampanijo proti nam. V ljudeh je raslo sovraštvo do nas in bili so tako nahujskani proti nam, da so pri Ambrusu z motikami do smrti potolkli mladega, komaj 18 let starega aktivista krščanskih socialistov.” Rus Veljko: Zapiski iz življenja Josipa Rusa. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1992, str.155.

¹⁵ Ušeničnik A.: O samoodločbi narodov. Čas, Ljubljana, 1918, str. 178-186.

izbirati med katolicizmom ali nacionalnostjo, vedno odločil za katolicizem kot najvišjo vrednoto na račun nacionalnosti. Odgovornosti slovenske duhovščine in tudi dr. Aleša Ušeničnika glede tega, ne gre prezreti.

Med okupacijo pride glede nacionalnega vprašanja in vprašanja ljudske fronte do konsenza demokratičnih skupin in sodelovanja krščanskih socialistov s komunisti v OF. Kidrič in drugi komunisti so skušali s taktiziranjem pridobiti katoliške množice na svojo stran, toda niso (po trditvah) zaradi svojega svetovnega nazora nikoli zares dojeli kulturne teže slovenskega katolicizma.¹⁶ Namesto v kulturni boj so šli komunisti v dve skrajnosti hkrati : v razredno pojmovanje družbe in v razredni boj na eni strani, na drugi pa v poskus političnega povezovanja s katoliško duhovščino, kar je bilo obsojeno na neuspeh. Tako Cerkev, kot ustanovne skupine Osvobodilne fronte so bile pregloboko zakoreninjene v slovenskem življenju in jih ni bilo mogoče izkoreniniti z naivnim političnim taktiziranjem. Zato pa se je vse bolj uporabljala sila, tudi zato, ker se je računalo na konec vojne, ki naj bi prišel kmalu. Cilj komunistične partije in tudi dolžnost njenega vodstva, je bilo, da bo imela le ta ob koncu vojne popolno politično in vojaško oblast. Njihov socialni program je bil Marxov socialni program. Skromni demokratični tabor v OF je podlegel levi, totalitarni in nedemokratični skrajnosti, z zmago zavezniških sil pa je v Sloveniji poražena tudi kolaboracija.¹⁷

¹⁶ Rus Veljko: Zapiski iz življenja Josipa Rusa. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1992, str.155.

¹⁷ poglavje 4. *povzeto po*: Repe Božo, Drnovšek Marjan: Slovenska kronika 20. stoletja 1900-1941. Ljubljana: Nova revija, 1997. 457 str.; Grenko Matevž: Politični modeli slovenskega katolicizma. Časnik 2000, Ljubljana, 52-53, str. 131-164.; Ušeničnik Aleš: Iz socioloških meditacij. Zbornik zimske pomoči, Ljubljana, 1944, str. 273-278.

5. UŠENIČNIKOVA KRITIKA POSAMEZNIH DOTEDANJIH SISTEMOV REŠEVANJA DRUŽBENO-EKONOMSKIH SISTEMOV

Ušeničnik je v delih *Uvod v krščansko sociologijo* (1920) in *Obris socialnega vprašanja* (1938) opisal dotedanje poizkuse družbenih ureditev, ki so bili, po njegovem mnenju, vsi neuspešni. V tem poglavju tako predstavljam njegov pogled na liberalizem, kapitalizem, socializem, komunizem, fašizem in narodni socializem.

5.1. LIBERALIZEM

Individualizem je teorija in praksa, ki uveljavlja svobodo posameznika tako, da zanika njegove socialne dolžnosti, socialni značaj dela ter lastninske pravice ter socialni smoter države. Ker tako poudarja predvsem svobodo človeka, posameznika, individualnega bitja, se imenuje liberalizem. Liberalizem na splošno, je trojen - verski, politični in gospodarski.

Verski liberalizem, ki oznanja svobodo misli, hoče človeka umsko osvoboditi ter bodisi, samosvoje razlaga verske dogme (racionalizem), priznava le neko naravno religijo (deizem) ali pa nasprotuje tudi naravnim verskim resnicam (pozitivizem). Po Ušeničniku so to tri stopnje do ateizma in jim seveda nasprotuje. Posledice naj bi bile pozaba na posmrtno življenje, pohlep po sreči na Zemlji ter odvracanje od vsega, kar naj bi oviralo svobodno delovanje in razvoj posameznika.

Politični liberalizem naj bi najbolj dosledno razvil Rousseau v delu *Contrat Social* (1762). Njegove zahteve so bile suverenost ljudstva, ljudska volja naj bi bila vir vsega prava, republikanska ureditev, ter splošna in enaka volilna pravica. Zmagajo je slavil s francosko revolucijo in prišel v miselnost modernih držav.

Zavračal naj bi krščanska načela o božji avtokriteti, naravnih, etičnih zakonih socialnega življenja in načela o relativnosti vladavin in ustanov. Med pozitivne posledice političnega liberalizma Ušeničnik šteje razbitje okov absolutizma, fevdalizma ter demokratična načela (volilna pravica, parlamentarna ureditev itd.).

Gospodarski liberalizem naj bi utemeljil Adam Smith v delu *Inquiry into the Nature et Causes of the Wealth of Nations* (1776-8). Ta zagovarja, da če želimo doseči resnično blaginjo vseh :

- naj vsak svobodno gospodari (*laissez faire*)
- naj vsak svobodno tekmuje z drugimi (načelo svobodne konkurence)
- naj vsak svobodno najema in odpušča delavce (načelo svobodne pogodbe)

- naj vsak svobodno obrtuje in trguje (načelo svobodne obrti in trgovine)

Z drugimi besedami po Ušeničniku : za gospodarstvo božji zakoni ne veljajo. Tudi država nima pravice posegati v svobodo gospodarskega življenja. Odpraviti se morajo vsi zakoni in institucije, ki ovirajo gospodarko svobodo. Zato se morajo odpraviti zadruga in cehi. Odpraviti se morajo združenja delavcev, ker ta omejujejo gospodarsko svobodo delodajalcev. Odpraviti se morajo carinske meje in carine, ker ovirajo svobodno trgovino. Odpraviti se morajo koncesije, ker ovirajo svobodno obrt. Odpraviti se morajo zakoni, ki omejujejo svobodo kmečke posesti in ne dopuščajo, da kmet dela s svojo zemljo, kar hoče, da jo zadolži, deli, proda, kakor hoče. Odpraviti se morajo zakoni proti oderuštvi. Vsak sme posojati denar kakor hoče in komur hoče.

Ušeničnik ugotavlja, da naj bi liberalizem kjub temu, da ni prinesel drugega kot gospodarsko in duhovno bedo, prinesel tudi določene pozitivne posledice, kot večja odprtost cehov in carinskih meja ter mednarodnega poslovanja, razmah podjetništva in s tem večja gospodarska rast in širjenje podjetniškega duha med prebivalstvom. Hkrati pa naj bi k vsemu temu močno pripomoglo tudi odkritje Amerike in novih poti v Indijo, nove iznajdbe in splošna raba denarja. Gospodarskemu liberalizmu Ušeničnik očita, da prezira človekovo socialno naravo in upošteva samo posameznike. Pravice in svoboda posameznika so prevelike, hkrati pa ne zahteva, da jih le ta, ne zlorabi. Dopušča izoginjenje socialnim dolžnostim, preziranje in zanikanje božjih zakonov ter odreka socialni oblasti pravico posegati v gospodarsko življenje. Gospodarski liberalizem naj bi spodbujal človekovo hlepenje po materialnih dobrinah ter sebičnost in brezobzirnost, ko v medsebojni gospodarski konkurenci vsakdo gleda le na lastno korist, tudi na škodo drugega, nihče pa ne gleda na blaginjo skupnosti. Prav tako naj bi liberalizem predpostavljal, da je materialna blaginja že vsa blaginja, ki posamezniku prinaša srečo. Pri tem zapostavlja in celo prezira pomen duhovnih dobrin.

Liberalizem je bil v *Sloveniji* s strani predstavnikov katolicizma očrtnjen in obsojen predvsem zato, ker naj bi nasprotoval katoliški Cerkvi; jo želel uničiti, izriniti iz javnega življenja, ji zapleniti premoženje in vzeti vse pravice. Tako konservativni vrhovi klerikalne institucije kot krščansko socialno gibanje, so v liberalizmu videli najhujše zlo. Prvi predvsem zaradi njegovih proticerkvenih tendenc, drugi pa zaradi socialnih nasprotij, ki jih je liberalizem utelešal v mladi slovenski buržuaziji nasproti brezpravnemu proletariatu. Velika razlika med uradno Cerkvijo in krščanskimi množicami pa je bila v tem, da je Cerkev videla rešitev iz

liberalizma samo v povrnitvi v fevdalno krščanski sistem, medtem, ko se je krščansko socialno gibanje zavzemalo za postopno reformo družbe, brez sodelovanja liberalcev. Največ krivde za sodobni liberalni duh, ki naj ne bi priznaval nobene oblasti, nobene avtoritete katoliške Cerkve ter povdarjal le pomen in vlogo posameznika, pa je Ušeničnik pripisoval slogaško usmerjenim slovenskim Katoličanom, ki jih je "premotil duh časa" in je bila zato njihova slogaška politika "katoliškemu narodu škodljiva". V smislu, da je treba je zavreči vsakršno polovičarstvo, je Ušeničnik v imenu bojevitega dela slovenskega katolicizma pozival k zavračanju vsakršnega sodelovanja z liberalizmom, ki škoduje katoliškim interesom.¹⁸

Ušeničnik je nasprotoval tudi *socialni demokraciji*, kot idejni zagovornici *političnega liberalizma*. Zagovarjal je stališče, da je med katolicizmom in socialno demokracijo nepremostljiv prepad. Prepričan je bil, da je socialna demokracija v bistvu protikrščanska ter, da si socialna demokracija le nadeva krščansko krinko, ker da drugače pri vernem slovenskem ljudstvu ne bi prodrila. Tako stališče je bilo zelo vprašljivo, kajti socialni demokrati so v tistem času povdarjali, da je prava socialna demokracija mogoča samo v družbi, kjer je ustvarjena socialna enakost in kjer je odpravljeno izkoriščanje take ali drugačne vrste. S tem pa so se opredelili in bojevali za uresničevanje socialističnih idej in ciljev, kar je bil najbrž glavni vzrok za Ušeničnikovo nasprotovanje socialni demokraciji in pozivanju vseh vernikov v "boj za Kristusa proti socialni demokraciji."¹⁹ Z Ušeničnikovimi članki kot Kristus in socialna demokracija, ki so bili zelo bojevito ubrani in ekskluzivistično usmerjeni, je v tedaj v slovenskem prostoru prišlo do dokončne ločitve med katolicizmom, kot zagovornikom političnega konservatizma in socialno demokracijo, kot zagovornico političnega liberalizma.

5.2. KAPITALIZEM

Kapitalizem naj bi bil utelešenje gospodarskega liberalizma. Značilnosti tedanjega kapitalizma naj bi po Ušeničniku bile oderušstvo v različnih oblikah - odtegotanje delavcem pripadajočega plačila, podaljševanje delovnega časa, nalaganje pretežkega dela, hlepenje po gospodarski moči, ki zaslužnjuje tudi državo in je glavni vzrok za vojne (imerializem).

Liberalizem je tako v gospodarstvo prinesel razbrzdani pohlep po bogastvu in "časnih" dobrinah, ki je omamila vse ljudi, tako vodilne sloje, kot tudi delavce in kmete. Kapitalizem je

¹⁸ povzeto po: Ušeničnik Aleš.: Zakaj Avstrija ni katoliška. Rimski katolik, Ljubljana, 1896, str. 79.

tako poleg gospodarske bede kriv tudi duhovne bede vseh stanov. V oderuštvo so prisiljeni tudi poštene ljudje, npr. tudi poštene podjetniki, ki konkurenčnim tekmecom ne bi želeli uničenja in bi radi nudili delavcem potrebno blaginjo, toda so prisiljeni zaradi konkurenčne tekme ravnati, kot ravna večina. Tedanji socialni zakoni naj bi bili nezadostni za boj proti negativnim posledicam kapitalizma. Zaradi teh negativnih posledic kapitalizma med delavci narašča gnev in odpor proti sodobni družbi, kar izkorišča prihajajoči socializem in komunizem.

5.3. SOCIALIZEM

Socializem je po Ušeničniku drugi neuspešni poiskus rešitve socialnega vprašanja. Je nasprotje individualizma; zmanjšuje pomembnost posameznika in pretirava v povdarjanju pomena družbe. Tako kot individualizem, tudi socializem prezira boga in božje zakone in zagovarja :

- odpravo zasebne lastnine, ker ta vzdržuje kapitalizem, ki omogoča oderuštvo in vodi ljudi v proletarstvo. Lastnica vse zemlje in podjetij naj bo tako družba. Ta naj vodi pridobivanje in proizvodnjo pridelkov in izdelkov, ki jih naj potem porazdeljuje vsem, kolikor kdo potrebuje,
- odpravo neenakopravnosti med delodajalcem in delojemalcem, možem in ženo, otroci in starši,
- odpravo vsega kar preprečuje, da so vsi ljudje deležni sadov dela in skupne blaginje.

Utopični socialisti so predlagali, naj se socializem izvede z oznanjevanjem, poučevanjem tega nauka. Marx pa je trdil, da bo socializem zmagal le v boju, ker je utopično pričakovati, da se bodo prostovoljno odpovedali zasebni lastnini.

Ušeničnik socializmu priznava nekatere pozitivne lastnosti :

- boj za pravico do združevanja delavcev v sindikate, kar je preprečeval individualizem
- boj za primerne plače, medtem, ko je individualizem skušal dajati delavcem le najmanjše možne plače
- boj za primeren delovni čas
- pravico države, da posega v gospodarstvo.

Kljub tem dobrim zahtevam socializma, ki so hkrati tudi krščanske zahteve, Ušeničnik povdarja, da socializem ne more osrečiti ljudi zaradi svojih zmot.

Te zmote socializma naj bi bile :

¹⁹ Aleš Ušeničnik : Kristus in socialna demokracija. Rimski katolik, Ljubljana, 1896, str. 341.

- socializem zanika človeško naravo, njegovo osebnost. Dvignil se je v imenu zatiranih, da jih osvobodi jarma kapitalizma, toda šel v drugo skrajnost. Prezrl je, da je človek individualno in socialno bitje, ki ima določene pravice, ki mu jih tudi družba ne sme vzeti. Ker je bila zanikana človeška osebnost, je posameznik postal popolnoma podrejen družbi in zreduciran na "številko". V takih razmerah pa se na oblast zlahka povzpnejo diktatorji in tirani.
- socializem zanika zasebno lastnino, ki naj bi bila kriva vsega zla. Toda pri tem pozablja, da tega ni kriva zasebna lastnina sama, temveč zloraba zasebne lastnine. Brez zasebne lastnine posamezniki nimajo veselja do dela. Delajo, dokler bi vladala sila (teror), toda brez smisla, skrbi, površno, malomarno in negospodarno. To naj ne bi nikoli prineslo materialne blaginje, temveč bedo.
- socializem preveč povdarja materialno blaginjo, prezira pa duhovne vrednote, ki jih daje vera. Glede tega se socializem ne razlikuje dosti od liberalizma. Posledica je velika duhovna beda in opustošenje duš, ki ne bi izginila, tudi, če bi socializem prinesel gospodarsko blaginjo.

5.4. KOMUNIZEM

Komunizem naj bi se po Ušeničniku od socializma ločil po tem, da skuša socializem premagati kapitalizem in oblikovati brezrazredno družbo s postopnim osvajanjem moči in postopno socializacijo, s sodelovanjem z meščansko družbo in na miren način, medtem ko naj bi komunizem to skušal doseči s čimprejšnjim prevratom sedanjega družbenega reda, z nasilno revolucijo. Do sedaj je komunizem slednje povzročil v Rusiji, Mehiki in Španiji. Ljudi naj bi mamil z zrnj resnice. Po Ušeničniku, komunizem upravičeno kaže na velike krivice, ki se godijo delovnemu ljudstvu v kapitalizmu. Ta potem napačno sklepa, da je treba uničiti ves tedanji družbeni red, s čimer se Ušeničnik ne strinja. Ljudi tudi mami, ko slišijo, da bodo v novi družbeni ureditvi, vsi med seboj enaki. Hkrati naj bi komunizem še izraziteje povdarjal materializem in ateizem. Moril je tudi duhovnike, požigal cerkve in druge cerkvene objekte, izdajal je liste za brezboštvo, smešil cerkvene praznike, preganjal vernike.

Zaradi odprave zasebne lastnine so ljudje po kmetih začeli zanemarjati delo; češ, zakaj bi delali za druge, sami pa trpeli pomanjkanje. Pojavila se je lakota, nezadovoljstvo, delavci so začeli ugotavljati, da je življenje še slabše, kakor prej v kapitalizmu. Oblast pa tolaži ljudstvo z obeti lepše prihodnosti, ki naj bi se po Ušeničniku pokazala za zmotno. Predvideva tudi

revolucijo zoper komunizem v prihodnosti. Komunizem in socializem naj bi družbi torej prinesla še neizmerno več gorja, kot kapitalizem.

Ušeničnik se je na videz sicer strinjal s kritiko kapitalizma, izhajajočo iz različnih smeri socializma, vendar je videl temelj družbe v privatni lastnini. Čeprav je obsojal osiromašenje delavstva in kmetov ter načela obrestovanja denarja, pri čemer je sledil tomizmu, je bil v bistvu zagovornik kapitalistične družbe. Slabo stran kapitalizma je videl v hlepenju po čimvečjem dobičku in gospodarskem obnašanju, ki je izhajalo iz tega : v razbrzdani konkurenci, obrestovanju, izkoriščanju delovne sile itd. Zato je predlagal nekatere reforme, kot so socialno varstvo za delavce, pomoč malim obrtnikom in podjetnikom v obliki hranilnic in posojilnic z majhnimi obrestmi, davčne olajšave itd. Možnost družbenega izboljšanja pa je videl predvsem v vzgoji katoliške npravne zavesti o socialni solidarnosti.

5.5. FAŠIZEM

Fašizem po Ušeničniku ni demokratični sistem, temveč diktatura "voditelja", ki se na oblasti drži večinoma preko zrežiranih volitev. Uvaja korporativno gospodarstvo, ki je osnovano na podlagi sodelovanja delavcev in delodajalcev in naj bi preprečevalo izkoriščanje delavcev, zadovoljevalo interese večine interesnih skupin in odpravljalo razredni boj ter uravnavalo gospodarstvo v luči splošne blaginje. V duhovnem pogledu hoče fašizem državo, ki ima moč nad vzgojnimi, etičnimi, verskimi in posvetnimi zadevami naroda. Religijo priznava le v kolikor služi interesom države in jo tudi zlorablja v te namene. Dosežki fašizma naj bi po Ušeničniku bili :

- odprava stavk, združevanje delavcev v sindikate, te pa v korporacije, ki naj bi pod vodstvom fašistične države vodile državo;
- zavzemanje za kmeta, ki je najtrdnjša opora državi in poiskus z organizacijo in državnimi prispevki dvigniti proizvodnjo kmečkih pridelkov ter pridobivanje dodatne rodovitne zemlje z izsuševanjem močvirij.
- povdarjanje družinskih vrednost z aktivno politiko pomoči družinam z večjim številom otrok.

Fašizmu pa odvzema možnost rešitve socialnega vprašanja, ker :

- totalitarna država duši pravo svobodo posameznika, ki je nujno potrebna za socialni red,

- je rast korporacij, kot samostojnih in samoupravnih stanovskih združb, mogoča le pod vodstvom osrednje oblasti, ki dopušča svobodno delovanje, ne pa umetne, nasilne in birokratske državne uprave,
- fašistični totalitarizem omejuje razmah verskega življenja.

5.6. NARODNI SOCIALIZEM

Narodni socializem Ušeničnik opredeli kot svojevrsten režim, ki ga je po letu 1933 v Nemčiji začel uvajati Adolf Hitler, katerega značilnosti so bile podobne fašizmu: diktatorska oblast "Führerja", odklon od individualizma in marksističnega socializma toda namesto krščanstva, po starogermanskih in nordijskih mitih, na novo zamišljena religija "krvi in plemena". Uvaja plansko gospodarstvo (štiriletni plani) ter skuša organizirati stanove po poklicih in gospodarskih panogah, ki naj vodijo gospodarstvo pod nadzorstvom osrednjega gospodarskega parlamenta in vrhovne državne oblasti. Tudi za narodni socializem Ušeničnik trdi, da ne more rešiti socialnega vprašanja, saj podobno kot fašizem posamezniku odvzema potrebno svobodo za razvoj podjetniškega duha, ki ga dodatno omejuje še razmah birokracije, najbolj usodno za njegov propad, pa je zamenjava krščanstva z religijo "krvi in rase".

6. UŠENIČNIKOV POISKUS REŠEVANJA PROBLEMOV

Ušeničnik je v svojih delih kritično zavrnil liberalizem, kapitalizem, socializem, komunizem, fašizem in narodni socializem. Ušeničnikov alternativa naj bi bila uvedba socialne ekonomije in prenova gospodarstva in družbe po načelih krščanskega socializma. Ušeničnikove ideje v veliki meri izhajajo iz papeških okrožnic Rerum Novarum (1891), Quadragesimo Anno (1931) in Divini Redemptoris (1937).

6.1. UVEDBA SOCIALNE EKONOMIJE IN PRENOVA GOSPODARSTVA PO NAČELIH KRŠČANSKEGA SOCIALIZMA

O socialni ekonomiji je Ušeničnik pisal v delu *Socialna ekonomija* (1926). Bila naj bi alternativa tedanji liberalistični gospodarski ureditvi. Za dosego stanja socialne blaginje, pa bi morala država uvesti številne ukrepe na različnih področjih.

Socialna ekonomija je po Ušeničniku veda o socialnem gospodarstvu, katerega cilj ni splošna, temveč socialna blaginja. Za dosego tega cilja so potrebne socialne uredbe, ki koristi posameznikov v narodnem gospodarstvu podrejajo socialni blaginji.

Socialno blaginjo opredeljuje kot stanje, kjer je za vse, ves čas, dovolj stvarnih dobrin. To naj ne bi bilo stanje bogastva, kjer so stvarne dobrine v izobilju, temveč le stanje neke zadostne količina le teh. Poleg zadostne količine, pa Ušeničnik zahteva tudi pravilno porazdelitev dobrin.

Znak, da je v neki državi dovolj stvarnih dobrin, lahko vidimo po treh stvareh. Prvič po statistiki, ki pove količina je produkcija ali po statistiki dohodkov; drugič po trgovinski in plačilni bilanci in tretjič po davkih. Trgovinska in plačilna bilanca kažeta, ali živimo ob svojih dohodkih, ali se zadolžujemo. Iz davkov oz. davčne lestvice, pa lahko izračunamo vsoto vseh dohodkov.

Količina stvarnih dobrin oz. dohodkov pa po Ušeničniku še ne kaže dejanske stopnje socialne blaginje, saj še ne vemo, kako so te dobrine oz. dohodki porazdeljeni med prebivalstvom. Kako so dejansko porazdeljene, pa vidimo iz treh pokazateljev : višine dohodkov posameznih slojev, delavskih plačah in načinu življenja delavskih stanov. Upoštevati moramo še razmerje plač do cen, ter kvaliteto prehrane, obleke, pogoje bivanja iz vsote izdatkov za izobrazbo, zabavo, kulturo in drugo.

Za socialno blaginjo so potrebni naravni, socialno- politični in narodni pogoji. K naravnim pogojem Ušeničnik prišteva podnebje, zemljo in geografsko lego. K socialno političnim prišteva javni red in pravno varstvo, red v javni upravi in javnem gospodarstvu (predvsem skrbna poraba javnih dohodkov) ter subvencije manj profitnim, toda narodu potrebnim gospodarskim panogam oz. dejavnostim (izobraževalni sistem, javna prometna sredstva itd). K narodnim pogojem pa Ušeničnik prišteva število prebivalstva, zdravje, izobraženost in pridnost ljudi.

Država naj bi s posegi in ureditvami pripomogla k udejanjanju socialne ekonomije v praksi. Z zakonodajo naj doseže, da gospodarska organizacija proizvodnje delavcev ne bo izkoriščala

in trgala družinskih vezi. Delavcem mora dajati dovolj časa za družinsko življenje, počitek in izobrazbo, vse to pa še toliko bolj zato, ker enolično, mehanično delo za stroji, že takointako mori človeškega duha. V delovni pogodbi mora biti delavcem zajamčena zadostna plača, da bodo lahko sebi in svojim družinam zagotovili človeka dostojno življenje. V kolikor pa gospodarske razmere tega ne dopuščajo, mora razliko subvencionirati država. Hkrati mora država poskrbeti tudi za socialno zavarovanje. V delovnih obratih se mora nadzorovati nivo varnosti pri delu.

Proizvodnja se mora ravnati po ljudskih potrebah. Proizvajati torej naprej, kar je potrebno, potem kar je ugodno in udobno, pokvarljivega blaga pa sploh ne.

Država mora preprečiti monopolnim podjetjem izkoriščanje svojega položaja. Vsako goljufivo ponarejanje blaga mora biti strogo kaznovano. Pospeševati mora proizvodnjo, s tem, da neguje delovne moči ljudstva. To stori tako, da skrbi za socialno higieno, to je za zdrave bivanjske razmere, snago, vodo, čist zrak in omejevanje tuberkuloze.

Boriti se mora proti alkoholizmu in spolni promiskuiteti, ker to zmanjšuje fizične moči mladih. V gospodinjskih šolah in tečajih naj prebivalstvo pouči o prehrani. Za boljše počutje in močnejšo voljo naj propagira šport in telovadbo.

Z religiozno vzgojo naj država prebivalstvu vceplja zavest o življenjskem pomenu dela. Spodbuja naj tudi zavest o socialnem in demokratičnem duhu, ki spoštuje v delavcu človeško osebnost ter iz nje izhajajoče pravice in svoboščine, da se tako delavec čuti enakopravnega člana družbe ter potem z veseljem in ljubeznijo izvršuje svoje delo v službi, kjer se bori za socialno blaginjo.

Na področju izobraževanja naj država spodbuja širitev splošne izobrazbe s poukom računstva, risarstva, zgodovine, zemljepisa, fizike, kemije, splošnega poznavanja gospodarstva in politike. Prav tako naj država spodbuja gojitev strokovne izobrazbe na področju kmetijstva, obrti, trgovine in drugih strokovnih področij. Tem zahtevam naj tudi priredi šolski sistem.

Država naj podpira zlasti zadružno proizvodnjo in sklepa z drugimi državami ugodne trgovske pogodbe ter olajšuje uvoz surovin ter izvoz pridelkov in obrtnih izdelkov. Država mora skrbeti za socialno kontrolo in za pravo razmerje posameznih vrst proizvodnje. Preprečiti mora prevelike dobičke in njihovo kopičenje v rokah nekaterih. Najbolje pa, da se prepreči obrestovanje samo. Profit je po Ušeničniku zlo, ker ponavadi jemlje sadove tujega dela (kjer ima nekdo dobiček, ima nekdo izgubo). Obresti, dobiček, renta v pogojih svobodne konkurence niso mogoči brez izkoriščanja delovnih stanov. Še posebej obresti ne

morejo biti brez izkoriščanja delovnega ljudstva, ker kapital prinaša dobiček le z delom, brez njega pa ne. Prav tako je oderuško obrestno obrestovanje. Kopičenje velikih profitov v rokah nekaterih, bi se lahko preprečilo s socialnim vodstvom proizvodnje ter njeno korporativno ureditvijo in pospeševanjem združništva. Tako bi se na koncu sadovi dela delili tistim, ki delajo. Država mora preprečiti oderuške cene. To bi bilo mogoče, če bi pridobila nadzorstvo nad znatnim delom industrije ter nato primerjala stroške in dobičke s cenami in izdelkom določila prave cene. Vsako oderuštvu bi moralo biti strogo kaznovano. Uvede naj se stroga socialna kontrola bank. Banke s krediti lahkomišelnje ljudi pehajo v zapravljaljivost. Nad gospodarstvom, državo in politiko pa si pridobijo preveliko moč. Ustanovijo naj se združne banke z državno podporo. Država naj prepove špekulativne kupčije na borzah, predvsem pa blanko-terminskokupčijo za žito, prav tako tudi umetne skoke valute, ki vedno zelo pretresejo gospodarstvo.

6.2. REŠITEV SOCIALNEGA VPRAŠANJA

Malce drugačen pristop je Ušeničnik k reformi družbe predstavil v delih *Uvod v krščansko sociologijo* (1920) in *Obris socialnega vprašanja* (1938). Deli se med seboj dopolnjujeta. V njih se Ušeničnik bolj kot s konkretnimi gospodarskimi problemi, kot v knjigi *Socialna ekonomija*, ukvarja z družbo in njenim socialnim vprašanjem na splošno.

Socialno vprašanje je po Ušeničniku vprašanje, kako odpraviti slabe socialne razmere v tedanji družbi, ki jih krojita predvsem gospodarska in duhovna beda. Gospodarsko bedo v prvi meri označujejo slabe tedanje razmere, v katerih živijo delavci in kmetje. Vzroki zanjo naj bi bile neurejene gospodarske in socialne razmere, ki izhajajo iz slabosti ureditve tedanjega gospodarstva. Prva od njih je nepravična porazdelitev dobrin. Lastniki velikih podjetij delajo malo in bogatijo, delavci delajo trdo, pa se iz bede ne morejo izvleči. Druga slabost je nestanovitnost dela. Zaradi prevelike ponudbe, cene padajo in s tem tudi podjetja, ki ne morejo poslovati rentabilno. Nastaja paradoks; vsega je preveč, toda delavci stradajo. Zaradi znižane kupne moči pa posledično tudi kmetje prodajo manj. Tretja slabost je neurejena in nezadostna socialna zakonodaja, ki bi morala preprečiti nezaposlenost, nuditi zaščito delovnim stanovom, urediti pravično alokacijo dobrin in urediti nezgodno in pokojninsko zavarovanje.

Duhovna beda naj bi izhajala iz gospodarske bede. Zaradi premajhnega zaslužka delavcev morajo delavske družine stanovati v slabih bivalnih okoljih; dostikrat v majhnih, zatohlih in prenapoljenih prostorih. V takšnih razmerah oče doma ne najde pravega zadovoljstva in prične zahajati v gostilne. Posledica je alkoholizem in še manj denarja doma, kar še povečuje razkroj družine. Ker oče ne zasluži dovolj, se mora zaposliti tudi mati. Tako trpi vzgoja otrok, ki so prepuščeni sami sebi. Vzgajajo se na ulici, postopajo, nekateri zaidejo v kriminal, ne oblikujejo se v trdne osebnosti. Višji stanovi ne spoštujejo krščanskega načela o časti vsakega poštenega dela in se vedejo vzvišeno do nižjih, revnejših slojev. Delavci čutijo, da niso v enakopravnem položaju, v njih tli zamera proti družbi, družbenemu redu, "sitim meščanstvom", buržuazijo. Zaradi nasprotovanja cerkve zoper nasilne prevrate, se odvrtaajo tudi od nje. Duhovno bedo še bolj poglobljajo slabe šole, slab tisk, radio in država, ki take razmere dopušča.

Po Ušeničniku, socialnega vprašanja ni mogoče rešiti z zrni in drobci resnice, ki so pomešani z zmotami, temveč le s čisto in celo resnico. To je naravna in krščanska resnica o človeku, da je človek osebno (samosvoje, umno in svobodno) in obenem socialno (družbeno) bitje, ustvarjeno od boga in za boga. Individualizem in socializem sta povzela vsak le po eno plat resnice in drugo zanikala ter zašla v zmotno skrajnost. Iz njunih zablod je razvidno, da je za rešitev socialnega vprašanja potrebna svoboda (proti socializmu), toda ta svoboda ne sme biti razbrzdana, temveč socialno naravnana (proti individualizmu), ta socialna naravnost oz. socialni red pa mora vsebovati socialno pravičnost in socialno ljubezen. Rešitev Ušeničnik ponazarja z besedami papeža Pija XI. : *"Potrebno je zlasti dvoje : prenova ustanov in prenova nravi."* (papeška okrožnica Quadragesimo Anno, 1931). V družbi morajo zavladati naravna, božja načela (o človeških pravicah in dolžnostih, o pravicah državne oblasti, o odnosih med delavci in delodajalci). Toda zaradi človeških slabosti se ne sme pričakovati, da se bodo omenjenih načel vsi držali, zato jih je treba uzakoniti, prekršitvi zoper njih, pa bi morala slediti kazen. To bi ljudi prisililo k njihovem spoštovanju. Tako ne bi bilo urejenega družinskega življenja brez institucije zakonske zveze in družine, ne urejenega sožitja med ljudmi brez institucije države, ne urejenega družbenega življenja brez društev. Na gospodarskem področju pa zakoni in ustanove, ki bi urejali gospodarsko življenje in delovno pravo, ki bi ščitilo delo in delavce. Ker so se tedanje tovrstne institucije sprevrgle; npr. zakonska zveza z možnostjo razveze, država s tem, ko se je ločila od Cerkev ter bodisi dopustila razbrzdano svobodo ali pa jo ukinja (individualizem in socializem) ali pa

so še neobstoječe (npr. samoupravne gospodarske organizacije), je potrebna *socialna reforma* ali *prenova ustanov*.

Prenova ustanov naj bi po Ušeničniku popravila, kar je proti družbi in državi zagrešil individualizem in preprečila, kar bi zagrešil socializem.

Individualizmu očita razbitje starih organizacij in preprečevanje nastajanja novih. Razbil je cehe, ker naj bi ovirali svobodni razvoj obrti in trgovine, s tem pa odvzel koristi, ki so jih prinašali njihovim pripadnikom. Cehi so nadzorovali kvaliteto izdelkov, določali cene skrbeli za nakup surovin, v njih je posameznik dobil pomoč in oporo ter združeno nastopal proti oblasti ali delodajalcem (združenja delavcev). Razbil je tudi druge organizacije; družine, ker so se morale zaposliti tudi matere, občine, ker jim je vzel samoupravo, državo, ker ji je odvzel skrb za splošno blaginjo in zaščito delavstva pred izkoriščanjem.

Individualizem je zatrl organsko pojmovanje družbe in države in to je sedaj treba popraviti. Državo Ušeničnik primerja s človeškim telesom. Če je v okvari kak organ ali ud, telo kot celota ne deluje dobro. Podobno je v družbi, če propadajo družine in druge organizacije, ta ne more delovati dobro.

Socializem je v svojem nasprotovanju individualizmu povdarjal socialno misel, namero po združevanju, toda šel v tem predaleč. Posameznika je podredil kolektivu dal vso moč celoti in uničil njegovo osebnost. Tudi socializem ni upošteval organskega pojmovanja družbe. Svobodo in socialno naravnost je po Ušeničniku mogoče doseči le v organsko urejeni družbi. Država lahko tako le dopolnjuje dejavnost posameznikov in organizacij, ne sme jih prevzemati in uničevati, mora jim pomagati in jih podpirati. Gospodarstvo mora stremeti k splošni blaginji.

Prenova ustanov na področju gospodarstva pomeni ustanavljanje *korporacij*. To naj bi bile samoupravne združbe ljudi istega poklica. Tako bi se kmetje združevali v kmečke zveze, obrtniki po posameznih strokah v obrtne zveze itd. Te zveze bodo združile delavce in delodajalce v "eno telo" in na ta način zgladila nasprotja med njimi. Upoštevati bi morala načelo, da naj gospodarstvo ne služi koristim posameznikov, temveč skupnosti. Tako naj bi misel skupnosti premagala sebičnost. Oblast bi morala sprejeti tudi ustrezno zakonodajo, ki bi urejala to področje in bi temeljila na samoupravnih načelih, preprečevala pa bi tudi zasuzenje korporacij s strani države, kar se je zgodilo v fašizmu in narodnem socializmu.

Korporacije se bodo povezevale v višje zveze, federacije, le te pa v najvišjo enotno zvezo, ki bi ji načeljeval narodno gospodarski svet. Tako naj bi se vse gospodarstvo uredilo pod enotnim vidikom skupne blaginje.

Korporacije bodo torej ohranile socialno skupnost in omogočale pravo gospodarsko svobodo, s čemer naj bi bilo po Ušeničniku, socialno vprašanje že v veliki meri rešeno. Da pa bi bilo rešeno v celoti, je potrebna še prenova človeškega bistva (prerod nravi).

Prenova človeške nravi naj bi dala posemeznikom v družbi novega duha, nove vrednote. Odstranila bi posledice individualizma in kapitalizma.

Z individualizmom se je po Ušeničniku preveč razbohotil duh "umazane sebičnosti" in pohlep po bogastvu, ki žene ljudi po čimvečjem dobičku, tudi na nepošten način, če je treba. Odtod oderuštvo v vedno novih oblikah, izkoriščanje delavcev ter goljufije pri cenah in blagu itd. Iz vsega tega izvirajo vse socialne krivice današnje družbe. Zaradi materializma, t.j. hlepenja po "časnih dobrinah", se zapostavlja misel na boga. Socializem je od liberalizma in kapitalizma prevzel materialistični način razmišljanja. Po drugi strani pa je ljudem (predvsem kmetom v Rusiji) storil veliko krivico z nacionalizacijo premoženja, saj jim je odvzel tisto, kar so z velikim trudom pridobili. Jemlje pa jim tudi še bolj osnovno pravico - svobodo.

Novi duh naj bi bil duh krščanske pravičnosti in ljubezni. Duh pravičnosti naj bi po Ušeničniku ustvaril nov pravni in socialni red, duh ljubezni pa bi moral biti kakor duša tega reda. V ljudeh bi morala ponovno zavladati krščanska načela pravičnosti : pravičnost do delavcev, v obrti in trgovini, v medsebojnih odnosih itd. Toda ta pravičnost bi morala biti zaradi slabosti in zlobe nekaterih ljudi zavarovana z ustreznimi zakoni in ustanovami. Poleg pravičnosti pa bi morala med ljudmi zavladati tudi socialna ljubezen in spoštovanje premožnejših do ubogih, delodajalcev do delavcev in obratno.

Ušeničnik se strinja, da morajo socialno vprašanje, kot je v svoji okrožnici *Rerum Novarum* pojasnil papež Leon XIII., reševati tako delavci, kajti gre za njihovo blaginjo; podjetniki in bogataši, ker jim grozi socialna revolucija; država, ker je njena naloga skrbeti za blaginjo državljanov, kot Cerkev, katere nauki in duhovne vrednote so za to nujno potrebne. Papež Pij XI. je s svojo okrožnico proti komunizmu (*Quadragesimo Anno*)

pozval "laične apostole" oz. Katoliško akcijo²⁰ k sodelovanju pri prenovi ustanov. Le ta naj širi socialne nauke o krščanski obnovi družbenega reda s študijskimi krožki, socialnimi tečaji, govori in tiskom. Na ta način bi se vzgojila elita, ki ne samo, da pozna te socialne nauke, temveč jih tudi živi in krščanski nauk širi med kmeti, delavci in industrialci.

7. SKLEP

Dr. Aleš Ušeničnik je živel in deloval v obdobju velikih svetovnih kriz in sprememb v času med prvo in drugo svetovno vojno. V tem obdobju je bil eden glavnih predstavnikov katoliške linije v Sloveniji. S socialno-ekonomskimi problemi družbe se je ukvarjal največ zaradi prepričanja, da Sloveniji v kratkem grozi socialistična revolucija s strani krepitve marksističnih sil v državi, podobno kot tudi v drugih evropskih državah. Glede na seznanjenost s potekom socialistične revolucije v Rusiji, njenim nasiljem (tudi nad duhovščino) iz španske in mehiške državljanske vojne ter razmerah po Oktobrski revoluciji v Rusiji, je vedel, kaj to pomeni tako za celoten narod, kot za položaj Cerkve v državi.

Ušeničnik je apeliral na vse tedanje družbene sloje - lastnike kapitala, delavce, kmete, da je skrajni čas, da pride do družbenih reform, da se reši socialno vprašanje in doseže družbeni konsenz, kajti sicer bodo na slabšem vsi sloji. Na slabšem bodo lastniki kapitala, ki zagovarjajo liberalizem in slabše bo delavcem in kmetom, ki so se vse bolj navduševali nad socializmom. Lastniki kapitala so bili v socialističnih revolucijah po svetu razlašeni, delavci in kmetje pa žrtve strahotnega nasilja, izgube znatnega dela osebne, politične in ekonomske svobode, ob tem, da se je njihov gmotni položaj, v primerjavi s predhodnim, še poslabšal. Ušeničnik se je zavedal, da slab položaj delavca ustvarja idealne pogoje za njegovo navduševanje nad marksističnimi idejami, zato je od lastnikov kapitala zahteval da popuste v razmerju do zaposlenih do te mere, da bi delavec prejemal dohodke, ki bi njemu in njegovi družini omogočali dostojno življenje. V podjetjih, kjer to ne bi bilo mogoče, bi morala

²⁰ Katoliška akcija - "Papež Pij XI. je z okrožnico Ubi arcano (1922) ustanovil Katoliško akcijo. Ustanovljena je bila kot apolitična organizacija za pritegnitev laikov k apostolskemu delu cerkve. Pomenila je še en poizkus v strategiji soočanja cerkve z modernizacijo in sekularizacijo v najširšem smislu (npr. stranke političnega katolicizma, konkordati, Katoliška akcija ...) Katoliško akcijo za Slovenijo je 3. aprila 1929 potrdil ljubljanski škof Jeglič. Organizacijsko jo je sestavljalo več podorganizacij, nova stroga pravila pa je dobila leta 1936 (dopolnjena so bila 1940). Ena teh organizacij je bila Zveza katoliških dijakov, ki ji je načeloval profesor Ernest Tomec. Dijaško glasilo Mi maldi borci je zastopalo najbolj rigidni katoliški ekskluzivizem. zavračali so vsak odmik od integralistične interpretacije papeških okrožnic Quadragesimo Anno in poznejše Divini Redemptoris. Argumentacijo lastnega ideološkega modela so mladci iskali v strastnem antikomunizmu, antiliberalizmu, antimodernizaciji v najširšem smislu itd. Dijaška skupina je deklarirala vrnitev v čas pred letom 1789, ko v dobo "družbene harmonije" še niso motili liberalizem, socialna demokracija, komunizem ... To je seveda vodilo v sterilno ideološko in politično dilemo (vse ali nič), ki se je pozneje tragično končala s kolaboracijo. Ko so prve generacije mladev prišle na univerzo, se je ideološka diferenciacija zaostriala do vrhunca, saj so celo stališča Straže v viharju obsojali kot premalo radikalna. Po nacističnem zlomu demokratične Češkoslovaške republike so tako stražarji kot mladci pozdravljali konec "framasonske republike", slavili maršala Petaina po padcu Francije itd. *povzeto po Repe Božo, Drnovšek Marjan: Slovenska kronika 20. stoletja 1900-1941. Ljubljana: Nova revija, 1997. 457 str.*

razliko, subvencionirati država. Delovni čas naj ne bi bil predolg in delavec naj bi imel dovolj časa za ukvarjanje z družino ter za počitek in izobraževanje.

Ušeničnik je zagovarjal korporativistični model gospodarstva. Liberalizem je po njegovem uničil cehe in druga stanovska združenja, kar je potrebno popraviti. Predlaga ustanavljanje združb ljudi istega poklica (kmetje v kmečke zveze, obrtniki v obrtne zveze itd.) v korporacije, kar bi omogočilo njihovo nadaljno povezovanje v višje zveze, federacije, ki bi jim na koncu načeljeval narodno gospodarski svet. Vso gospodarstvo bi se tako urejalo pod enotnim vidikom skupne blaginje. Prav tako naj se z zakonodajo prepove monopolno izkoriščanje položaja, goljufivo ponarejanje blaga, preveliki dobički, obrestovanje, oderuške cene, špekulativne kupčije na borzah, umetne skoke valute ter uvede stroga kontrola bank. Cilj narodnega gospodarstva naj bi bilo stanje zadostne količine stvarnih dobrin in njihove pravilne porazdelitve, nikakor pa ne kopičenje bogastva v rokah lastnikov kapitala, saj to nujno vodi v izkoriščanje delavcev, ki se bodo temu na dolgi rok uprli s sprejetjem komunističnih idej in posledično revolucijo.

Vedno večje hlepenje ljudi po materialnih dobrinah je pripisoval vse manjšemu pomenu krščanskih vrednot med ljudmi. Širjenje komunističnih idej je pripisoval tudi slabi izobraženosti ljudi, ki komunističnim "lažem o lepši prihodnosti" potem zlahka nasedajo. Zagovarjal je stališče, da mora Cerkev avtoritativno posegati na področje vzgoje, šolstva in tiska, da se ljudje ozavestijo in ponovno prevzamejo katoliške vrednote. Zavzemal se je za priznanje božjega gosposva nad vsemi ljudmi, nad vso kulturno in politično dejavnostjo, s pomočjo gospostva katoliške Cerkve.

Ušeničnikova prizadevanja za predvojni konsenz družbenih skupin se niso uresničila in pride do tistega, kar je predvideval. Po drugi svetovni vojni v Sloveniji in Jugoslaviji izide kot najmočnejša politična sila komunistična partija. Sledi nacionalizacija premoženja in agrarna reforma, Cerkev izgubi veliko premoženja ter skoraj ves politični vpliv, ukinjen je večstrankarski sisem, pride do čistk (poboj domobrancev, različni sodni procesi), začne se graditi socializem po sovjetskem zgledu, ki pa ga Jugoslavija po letu 1952 opusti in začne uvajati svoj tip socializma z delovnim samoupravljanjem. Komunistična partija ostane na oblasti petinštirideset let, do leta 1991, ko pride do odcepitve Slovenije od Jugoslavije in se izvedejo prve večstrankarske volitve.

8. LITERATURA :

1. Gorenc Jože: Nisem rad čredna ovca, rojen sem bil kot človek. Rast, Ljubljana, 5(2000), 71, str.427-437.
2. Grenko Matevž: Politični modeli slovenskega katolicizma. Časnik 2000, Ljubljana, 52-53, str. 131-164.
3. Jaklič Marko: Poslovno okolje podjetja. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999. 353 str.
4. Juhant Janez, Valenčič Rafko: Družbeni nauk Cerkve. Celje: Mohorjeva družba, 1994. 662 str.
5. Kavčič Vladimir: Za vnovični premislek o pomiritvi in spravi. Svobodna misel, Ljubljana, 2001, str. 25.
6. Logar Janez: Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1957. 429 str.
7. Norčič Oto: Razvoj in temelji sodobne ekonomske teorije. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1994. 322 str.
8. Pečnik Jožica: Ekonomska misel Aleša Ušeničnika. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča, 1982. 50 str.
9. Repe Božo, Drnovšek Marjan: Slovenska kronika 20. stoletja 1900-1941. Ljubljana: Nova revija, 1997. 457 str.
10. Repe Božo, Drnovšek Marjan: Slovenska kronika 20. stoletja 1941-1995. Ljubljana: Nova revija, 1997. 598 str.
11. Ušeničnik Aleš: Kristus in socialna demokracija. Rimski katolik, Ljubljana, 1896, str. 341.
12. Ušeničnik Aleš.: Zakaj Avstrija ni katoliška. Rimski katolik, Ljubljana, 1896, str. 79.
13. Ušeničnik Aleš: Razpor v socialni demokraciji. Čas, Ljubljana 2(1908), 9, str. 419-422.
14. Ušeničnik Aleš: Socializem in vera. Čas, Ljubljana 5(1911), 3, str. 135-139.
15. Ušeničnik Aleš: Socialni problemi. Čas, Ljubljana 6(1912), 5, str. 380-382.
16. Ušeničnik Aleš: Liberalni socializem. Čas, Ljubljana 6(1912), 6, str. 478-384.
17. Ušeničnik Aleš: Krščanski idealizem. Čas, Ljubljana, 7(1913), 1, str. 1-16.
18. Ušeničnik Aleš: Narodnost in etika. Čas, Ljubljana, 7(1913), 2, str. 143-146.
19. Ušeničnik Aleš: Socializem v Avstriji v številkah. Čas, Ljubljana, 7(1913), 4, str. 309-311.
20. Ušeničnik Aleš: Številke v sociologiji. Čas, Ljubljana, 7(1913), 4, str. 308-311.
21. Ušeničnik Aleš: Demokracija. Čas, Ljubljana, 1918, str. 82-84.
22. Ušeničnik Aleš: O samoodločbi narodov. Čas, Ljubljana, 1918, str. 178-186.
23. Ušeničnik Aleš: Um die Jugoslavija: eine Apologie. Leibach: Verlag der Katholischen Buchhandlung, 1918, 65 str.

24. Ušeničnik Aleš: Uvod v krščansko sociologijo. Ljubljana: Slovenska krščansko-socialna zveza, 1920. 144 str.
25. Ušeničnik Aleš: Socialna ekonomija. Ljubljana: Orlovska podveza v Ljubljani, 1926. 124 str.
26. Ušeničnik Aleš: Dialektični materializem. Ljubljana: Naša pot XVI., 1938. 69 str.
27. Ušeničnik Aleš: Obris socialnega vprašanja. Ljubljana: Naša pot XVII., 1938. 76 str.
28. Ušeničnik Aleš: Korporativno narodno gospodarstvo. Čas, Ljubljana, 33(1938-39), str. 330-333.
29. Ušeničnik Aleš: Zoper dobičkarstvo. Revija katoliške akcije, Ljubljana, 2;5;6(1941), str. 267-277.
30. Ušeničnik Aleš: Iz socioloških meditacij. Zbornik zimske pomoči, Ljubljana, 1944, str. 273-278.
31. Wenborn Neil, Dore Helen: Kronika 20. stoletja - dogodki in osebnosti. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989. 583 str.
32. Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988. 1202 str.